

УДК:159.9.01:159.9.075

М.О. Амонс,
кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

Особливого значення у формуванні професіоналізму працівника кримінально-виконавчої служби набуває знання права, без якого неможлива обґрунтована, точна і правильна оцінка правових явищ, формування ціннісних установок, орієнтацій правомірної поведінки. У статті аналізуються чинники, що впливають на сучасний стан системи правоохоронних органів нашої держави. Зокрема, розглядається один із характерних індикаторів загального стану системи правоохоронних органів – система психологічних чинників, що формують уявлення про діяльність працівників кримінально-виконавчої служби у суспільній свідомості.

Ключові слова: суспільна свідомість, правова свідомість, співробітники кримінально-виконавчої служби.

Особое значение в формировании профессионализма сотрудника уголовно-исполнительной службы приобретает знание права, без которого невозможно обоснованное, точное и правильное оценивание правовых явлений, формирование ценностных установок, ориентирование правомерного поведения. В статье анализируются факторы современного состояния системы правоохранительных органов нашего государства. В частности, рассматривается один из характерных индикаторов общего положения системы правоохранительных органов – система психологических факторов, которые формируют представление о деятельности работников криминально-исполнительной службы в общественном сознании.

Ключевые слова: общественное сознание, правовое сознание, сотрудники криминально-исполнительной службы.

The particular importance in the formation of the professionalism of an employee of the Criminal Executive Service has a knowledge of the law, which is essential to an informed, accurate and correct assessment of legal phenomena, formation of attitudes, orientation of legitimate behaviour.

The factors of the modern state of the system of law enforcement authorities of our state are analyzed in the paper. In particular, one of the characteristic indicators of general of the system of law enforcement authorities yields to consideration is the system of psychological factors that form an idea about the activitus of employees of criminally-executive service in public consciousness.

Keywords: public consciousness, legal consciousness, employees of criminally-executive service.

Суспільна свідомість є сукупністю раціональних і емоційно-чуттєвих, теоретичних і емпіричних, ціннісних та нормативних, свідомих і підсвідомих уявлень суб'єктів щодо подій, явищ і тенденцій, пов'язаних із питаннями функціонування права. Найпоширенішим є тлумачення суспільної свідомості як сукупності поглядів і настанов, що характеризують ставлення людей до держави, партій,

суспільно-політичних організацій, цінностей і цілей розвитку, традицій і норм суспільного життя тощо [1].

Суспільна свідомість разом з індивідуальною утворює те, що зазвичай називають духовністю особистості, суспільства, народу, держави, людства. У системі духовності свідомість індивідів і свідомість їхніх соціальних спільнот, тобто індивідуальна і суспільна свідомість, становлять діалектичну єдність. Індивідуальна свідомість формується і розвивається під впливом суспільної свідомості, а суспільна свідомість поглиблює свою сутність і поповнює свій зміст за рахунок індивідуальної.

Буденна свідомість виникає в процесі повсякденної практики людей, стихійно, як емпіричне відображення зовнішнього боку дійсності. Тому для неї характерні обмеженість мислення, відсутність наукових понять, схильність до перебільшень в оцінці подій і фактів; змішування причин і наслідків, необхідності та випадковості, сутності та явища; консерватизм. У сучасній суспільній свідомості буденну свідомість часто називають здоровим глуздом. Його достовірність обґрунтовується досвідом, авторитетом, загальнодоступними даними науки. З позицій здорового глузду у принципі можна розглядати і обговорювати будь-які факти і події дійсності, але не слід забувати, що його можливості обмежені емпіричними узагальненнями та метафізичними рамками, а висновки далеко не завжди правильні.

Після емпіричних знань важливим елементом буденної свідомості є суспільна психологія – сфера соціальних відчуттів, уявлень, настроїв, емоцій, а також ілюзій, забобонів, традицій, звичаїв. Її структуру утворюють стійкі психічні стани людей (почуття, емоції, настрої, забобони); явища (традиції, звичаї, звички); процеси (наслідування, навіювання, гіпноз); погляди, ідеї, уявлення (у вигляді переконань, вірувань, соціальних позицій). Усі ці духовні утворення і суспільна психологія в цілому виникають і функціонують стихійно, безсистемно, під впливом повсякденних умов соціального життя людей, на основі життєвого досвіду і власних спостережень. У суспільній психології є істотним не саме знання, а ставлення до нього, його оцінка в таких категоріях, як егоїзм, альтруїзм, індивідуалізм, сутяжництво, споживацтво, консерватизм, ненависть, страх, паніка; гордість, сміливість, мужність, стійкість, сумлінність, відповідальність, дисциплінованість, солідарність, дружність та ін. Для неї характерні класові, національні, релігійні особливості. Серед певної соціальної спільноти вони звичні і непомітні, але для представників інших спільнот можуть бути незрозумілими, дивними і навіть ворожими. Відбувається це тому, що суспільна психологія є лише частковим аналогом повсякденного рівня свідомості і особливим соціальним способом вираження духовності людей у їхній поведінці; першим і безпосереднім ступенем відображення у свідомості суспільного буття через емоції, настрої, звички [2].

Однією з активних форм вияву суспільної психології є суспільна думка – стан масової свідомості з прихованим чи явним ставленням різних груп людей до подій і фактів дійсності. Вона має вигляд позитивних чи негативних суджень. Її об'єктом є факти і події, що викликають суспільний інтерес, характеризуються значущістю та актуальністю, а також припускають розбіжність оцінок і поглядів. Суб'єктами (носіями) суспільної думки є суспільство в цілому або соціальні групи і верстви населення: молодь району чи республіки, особи однієї професії, працівники одного підприємства, члени однієї організації тощо. Тому за структурою вона може бути моністичною, одностайною і плюралістичною, тобто складатися з низки поглядів, що не збігаються.

Суспільна думка регулює поведінку індивідів, соціальних груп та інститутів, підтримує певні норми відносин між людьми. Вирок (присуд) громадської думки не можна оскаржити, від нього не можна ні відмахнутися, ні відкупитися. На рівні суспільної психології вона формується і функціонує стихійно, у тому числі в разі маніпулювання нею з боку державних установ, політичних організацій, засобів масової інформації. На цьому рівні, крім фактів і подій дійсності, каналів масової комунікації, форм індивідуального і колективного досвіду, джерелом суспільної думки є також чутки.

Чутки – наслідок незадоволеної потреби людей в інформації. За цієї умови неминуче прагнення до того, щоб задовольнити потребу у знаннях і звільнитися від невідомого. Часто це відбувається завдяки некритичному, але емоційному стану. Ця невдоволеність передається іншим людям і призводить до зменшення можливості кожного розмірковувати, до безвідповідальності за ті вигадки і домисли, що поширюються. Чутки – альтернативна форма поширення повідомлень, вираження суспільних настроїв і думок. Вони ж і формують ці настрої та думки. Суспільство, держава мають вивчати закономірності циркуляції чуток та усувати їх, долати на основі цих закономірностей [2].

Отже, у змісті повсякденної свідомості суспільна психологія виконує не тільки емоційно-світоглядну, комунікативну і регулятивну функції, а й активно-діяльнісну. Мотиви, результати, весь процес будь-якої діяльності багато в чому залежать від психологічної атмосфери, в якій вони здійснюються: у ситуації психологічної неврівноваженості, страху, паніки чи в обстановці масового героїзму, дружби, товариськості. Такою є структура буденної свідомості. Вона – складова цілісної суспільної свідомості. Без буденної свідомості не буває ні індивідуальної, ні суспільної свідомості.

Підсумовуючи, зазначене вище, зауважимо, що соціально-психологічна культура суспільства є важливим чинником і механізмом соціалізації, а відтак і регенерації та розвитку суспільної сфери суспільства [3].

Ще одним відображенням у свідомості людей суспільного буття та економічного базису, соціально-психологічним та ідеологічним компонентом надбудови суспільства є правова свідомість (правосвідомість). У її центрі – принципи і норми права, юридичні закони. Система загальнообов'язкових норм і відносин між людьми, права, свободи і обов'язки людини і громадянина розробляються, закріплюються і охороняються державою. Правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, почуттів з приводу ставлення людей до права, законності, правосуддя, їх уявлення про правомірну і неправомірну поведінку в суспільстві.

Соціально-психологічну складову правової свідомості утворюють емпіричні знання і уявлення людей про законне і незаконне, справедливе і несправедливе, необхідне й обов'язкове; почуття обов'язку, відповідальності, невідворотності покарання за здійснені злочини та ін. На ідеологічному рівні правосвідомість є системою правових поглядів, правових вчень, теорій, кодексів. Усі елементи правосвідомості внутрішньо пов'язані, невинно взаємодіють, проникають один в одного. Носіями правової свідомості є індивіди, їх об'єднання, організації та установи, у тому числі власники засобів виробництва, менеджери, державні службовці і, особливо, спеціально підготовлені індивідуальні та соціальні суб'єкти – прокурори, судді, адвокати, міліціонери, працівники кримінально-виконавчої служби, нотаріуси, військовослужбовці внутрішніх військ, у сфері міжнародного права – дипломатичний корпус, а також Збройні Сили України [2].

Правосвідомість через діяльність своїх суб'єктів, залучених до системи суспільних зв'язків, виконує низку функцій. Найбільш актуальними з них є:

– пізнавальна – у правосвідомості реалізується пізнання права особами як учасниками правових відносин;

– аксіологічна – оцінка суб'єктом відповідно до його інтересів і мети вимог і можливостей права в категоріях: благо, добро, зло, користь, шкода та ін.;

– регулятивна – правосвідомість регулює поведінку людей, а також їх потреби, позиції, відносини в галузі права.

Правова свідомість підпорядкована загальним закономірностям розвитку суспільної свідомості, проте на неї також істотно впливають інші чинники. У демократичних державах неправова політика неможлива, як неможлива і політична свідомість без опори на правосвідомість. Водночас недостатній рівень розвитку політики і політичної свідомості може призвести до нульової ефективності найдосконалішого права і найдосконалішої свідомості. Держава громадянського суспільства має бути правовою. Для її створення мало розробити досконалі юридичні принципи, норми, закони. Треба, щоб народ оволодів ними, щоб ці принципи, норми і закони, необхідність їх виконання перетворилися на внутрішні переконання людей. Досягається це за допомогою загальної правової освіти і реальної правової практики в державі.

Формування правосвідомості особистості в нашому суспільстві відбувається як стихійно, так і в результаті цілеспрямованої діяльності держави, її органів і установ по формуванню правових знань, поваги до права і закону, соціально-правової активності. По-перше, на формування правосвідомості і правової культури впливає весь процес реалізації і застосування правових норм державними органами, процес правотворчості, стан законності і правопорядку, розвиток суспільних правовідносин. Цей процес в значній мірі стихійно впливає на формування правосвідомості і правової культури особистості. Практика реалізації правових норм надзвичайно ефективно впливає на формування правових знань, правових орієнтирів, позицій і установок особистості. Вплив може бути негативним, коли норми права застосовують необґрунтовано і несправедливо, і навпаки, коли престиж правоохоронних та інших державних органів високий, цей вплив, як правило, позитивний [4].

На певних етапах суспільного розвитку окремі категорії населення, що мають низький рівень правосвідомості і правової культури, негативно, без поваги ставляться до права, законів, правопорядку в цілому, проявляють зневагу до правових цінностей і традицій.

Деформаціями, які проникають у правосвідомість та проявляються у правовій поведінці суб'єктів незалежно від походження, соціального стану, професійної належності, віку, статі тощо, можуть бути:

1) правовий інфантилізм – найбільш м'яка форма перекручення правосвідомості, що полягає в несформованості і пробільності правових поглядів, знань, установок, уявлень;

2) несформованість і пробільність правосвідомості – широко розповсюджене явище серед співробітників органів внутрішніх справ (неповнота правових знань, випадіння зі свідомості суттєвих елементів і, насамперед, позитивне ставлення до закону та інших правових цінностей, що призводить до порушення законності);

3) падіння престижу права і закону;

4) вчинення злочинів, пов'язаних із використанням службового становища, корупції. Свавілья, беззаконня як протиправна, протизаконна правова діяльність співробітників кримінально-виконавчої служби виступає фактором розбещення їх правосвідомості, що рано чи пізно призводить до появи стійкого морально-правового цинізму.

Особливо негативно на правосвідомість пересічних громадян впливають факти корумпованості співробітників правоохоронних органів, які мають місце у нашому суспільстві, а тим більше, коли ці факти перетворюють у чергову політичну кампанію. Хоч причин корупції серед співробітників правоохоронців є достатньо:

1) соціальний досвід людей і, насамперед, представників “середнього класу”, які за родом їх діяльності частіше ніж інші вступають у контакт із правоохоронцями та є каталізаторами відповідних суспільних настроїв;

2) соціальні амбіції “багатих”, “олігархів”, які переконані у всемогутності грошей;

3) інформаційний ефект діяльності засобів масової інформації, що мають можливість створити як рекламу, так і антирекламу під певне політичне замовлення;

4) на тлі збідніння великого прошарку населення все більше зростає їх відчуження від влади взагалі і представників правоохоронних органів, зокрема, особливо в перехідний період розвитку суспільства. У зв’язку з цим, загальний висновок, що поширений серед населення, – правоохоронна система стала працювати гірше [5].

Особливого значення у формуванні професіоналізму працівника кримінально-виконавчої служби має знання права, без якого неможлива обґрунтована, точна і правильна оцінка правових явищ, формування ціннісних установок, орієнтацій правомірної поведінки. Забезпечення тісної взаємодії органів внутрішніх справ з населенням, формування у громадян України почуття довіри до правоохоронних органів, бажання допомагати і сприяти їх діяльності, є однією з найважливіших умов ефективної діяльності Державної пенітенціарної служби України. Однак такий рівень взаємодії та довірчих стосунків не досягається за допомогою окремих заходів і не є завданням певних працівників або служб системи. Взаємодія залежить від рівня правової культури та правової свідомості, позиції і поведінки кожного співробітника кримінально-виконавчої служби, вимагає щоденної роботи в цьому напрямі, професійної поведінки, довірчого співробітництва із населенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Политико-психологический словарь. – М., 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/1031/42/1/2/>.

2. Александров Ю.К. Очерки криминальной субкультуры / Ю.К. Александров. – М. : Права человека, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yurpsy.fatal.ru/files/biblio/alex/alex.htm>.

3. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві / В.М. Бебик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/1031/42/1/2/>.

4. Котюк В. Теорія права / В. Котюк [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1601_page_37.html.

5. Гаухман Л. Корупция и коррупционное преступление / Л. Гаухман // Законность. – 2000. – № 6. – С. 14–18.

Отримано 30.09.2014